

Wrocław, 29.09.2022 r.

STRESZCZENIE ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Tytuł: „Przekształcenia wielkich osiedli mieszkaniowych w Europie Środkowo-Wschodniej po transformacji ustrojowej 1989 na przykładzie zespołów z Drezna, Brna i Wrocławia”

autor rozprawy: mgr inż. Adrian Porada

Promotorka: dr hab. inż. arch. Izabela Mironowicz, profesorka Politechniki Gdańskiej
Katedra Urbanistyki i Planowania Regionalnego, Wydział Architektury, Politechnika Gdańska

Promotor pomocniczy: dr inż. Paweł Pach
Katedra Urbanistyki i Procesów Osadniczych, Wydział Architektury, Politechnika Wrocławska

Przedmiotem pracy są procesy przekształceń wielkich osiedli mieszkaniowych z II połowy XX w. w wybranych miastach postsocjalistycznych. Badane przekształcenia obserwowane były z perspektywy transformacji społeczno-gospodarczej po 1989 i 1990 r. oraz skutków jakie zdarzenia te wywarły na przestrzeń miast Europy Środkowo-Wschodniej. Badania zawężono do trzech sąsiadujących ze sobą państw: Polski, Republiki Czeskiej oraz Niemiec, a dokładniej obszaru byłego NRD. Wybór wielkich osiedli mieszkaniowych podyktowany był dodatkowo faktem, że stanowią one specyficzny przykład struktury urbanistycznej współczesnych miast tej części kontynentu. Na ich przykładzie widoczne jest oddziaływanie dwóch systemów społeczno-gospodarczych: socjalistycznego, w którym na masową skalę je realizowano oraz kapitalistycznego, w którym następowały i następują do dziś przekształcenia.

Motywacją do podjęcia pracy oraz wyzwaniem w obliczu mnogiej ilości badań była przede wszystkim próba wpisania się toczącego się dyskurs naukowy. Dotyczy on kierunków przemian i rozwoju powojennych osiedli mieszkaniowych oraz szeroko rozumianego miasta postsocjalistycznego. Cele pracy podzielono na dwa zakresy. W ujęciu ogólnym praca ma na celu zapoznanie się z problemem badawczym, jakim są zagadnienia związane z powojennym budownictwem osiedlowym oraz przemianami zachodzącymi w tego typu strukturach urbanistycznych. W ujęciu szczegółowym istotne jest rozpoznanie procesów i kierunków przekształceń wybranych wielkich osiedli mieszkaniowych. Do spełnienia powyższych celów posłużyły zdefiniowane w pracy cztery pytania badawcze:

1. Jakie przemiany i zjawiska zaszły w strukturze funkcjonalno-przestrzennej, morfologicznej i fizjonomicznej wielkich osiedli mieszkaniowych po transformacji ustrojowej?
2. Jakie skutki i oddziaływania wywarły przekształcenia zachodzące po transformacji ustrojowej na przestrzeń osiedli?
3. Czy procesy zachodzące po transformacji ustrojowej w przestrzeni osiedli mieszkaniowych powielają zjawiska zachodzące w miastach postsocjalistycznych?
4. Czy analizowane ścieżki rozwoju osiedli w wybranych trzech państwach Europy Środkowej powielają trajektorie rozwoju osiedli w państwach Europy Zachodniej, a także czy teoretyczne modele wyjaśniające przemiany wielkich osiedli mieszkaniowych da się zastosować do analizy zmian zachodzących w osiedlach w państwach postsocjalistycznych?

Praca składa się z 9 głównych części teoretycznych i analitycznych. Jako podstawową metodę eksploracyjną na etapie teoretycznym wybrano studia literatury, które towarzyszyły procesowi badawczemu od generalnego rozpoznania problemu, po formułowanie wniosków. Jako główną metodę badawczą w części analitycznej wybrano studia przypadków obejmujące 6 osiedli mieszkaniowych, po 2 przykłady zespołów w Brnie, Dreźnie oraz we Wrocławiu.

Na podstawie studiów literatury polskiej oraz zagranicznej na początku omówiono historyczny rozwój i kształtowanie się modeli miast, teorii urbanistycznych oraz rozwój nowoczesnego budownictwa mieszkaniowego w I połowie XX w., które przyczyniły się do wykształcenia koncepcji osiedla mieszkaniowego. Następnie omówiono główne determinanty i uwarunkowania, które wpłynęły na realizację na masową skalę publicznego budownictwa wielorodzinnego o zabudowie blokowej po II Wojnie Światowej.

Kolejnym etapem było przedstawienie pogłębionej charakterystyki osiedli mieszkaniowych oraz zidentyfikowanie podobieństw i różnic pomiędzy poszczególnymi realizacjami osiedli w Europie. W tym celu zgłębiono wiedzę na temat osiedli mieszkaniowych biorąc pod uwagę kilka charakterystyk. Zdefiniowano i omówiono periodyzację osiedli, prześledzono charakterystyczne elementy ich urbanistyki i morfologii, omówiono zasady projektowania jednostek mieszkaniowych w państwach postsocjalistycznych oraz wielkość i rozmieszczenie osiedli w strukturze rezydencjonalnej miast. W dalszej części prześledzono powojenne polityki oraz systemy mieszkaniowe, które wdrażane były w poszczególnych gospodarkach Europy, także Europy Środkowo-Wschodniej. Ustalono zasób, jaki tworzą osiedla mieszkaniowe na rynku mieszkaniowym, ich strukturę własnościową oraz porównano wybrane wskaźniki charakteryzujące mieszkalnictwo. Przytoczono również wyniki badań dotyczące sytuacji społeczno-demograficznej osiedli mieszkaniowych z naciskiem na interesujące państwa, a także pozostałe miasta Europy Środkowo-Wschodniej.

W celu poprawnego zidentyfikowania przekształceń odwołano się do teoretycznych modeli i schematów wyjaśniających przemiany zachodzące w strukturach mieszkaniowych. Modele i teorie te pozwoliły na dokładniejsze zrozumienie możliwych skutków poszczególnych przemian. Prześledzono również możliwe scenariusze oraz trajektorie przekształceń i rozwoju osiedli w państwach postsocjalistycznych.

W kolejnej części przeanalizowano przebieg transformacji ustrojowej, jej główne mechanizmy oraz skutki, jakie niosły za sobą zmiany społeczne, gospodarcze oraz polityczne po 1989/90 r. Zidentyfikowano i scharakteryzowano typowe procesy będące wynikiem transformacji systemowej i zachodzące w przestrzeni miast, a także mające znaczenie dla ich dalszego rozwoju.

W zasadniczej części analizie poddano sześć wybranych zespołów mieszkaniowych o podobnej charakterystyce. Analizę przeprowadzono na podstawie wybranych osiedli w Brnie, Dreźnie oraz Wrocławiu. Poszczególne zespoły mieszkaniowe zbadano pod kątem ich charakterystyk, wyodrębniono podstawowe dane na ich temat oraz przedstawiono historię powstania i opis koncepcji funkcjonalno-przestrzennej wraz z założeniami. W kolejnym etapie wykonano szereg analiz urbanistycznych, na których podstawie zidentyfikowano transformacje zachodzące po zmianie ustroju. Zdefiniowano procesy i zjawiska, które pozwoliły na zestawienie i porównanie ich pomiędzy poszczególnymi osiedlami i miastami. Zidentyfikowane w toku analiz przemiany pozwoliły stwierdzić, że wielkie osiedla mieszkaniowe podlegały i podlegają intensywnym przekształceniom zachodzącym w strukturze funkcjonalnej, morfologicznej i fizjonomicznej. Poza strukturą urbanistyczną następują również w sferze społecznej, demograficznej, ekonomicznej, w obszarze rynku mieszkaniowego oraz polityce mieszkaniowej. Ustalono, że poszczególne zjawiska zaobserwowane w osiedlach skorelowane są z procesami

typowymi dla okresu transformacji miast postsocjalistycznych i zasadniczo nie odbiegają one od procesów zachodzących w innych formach urbanistycznych tych miast. Przyglądając się bliżej zmianom zachodzącym w wielkich osiedlach mieszkaniowych zauważyć można, że nie obierają one typowej ścieżki, a przyjmują własny, specyficzny kierunek zmian. Kierunek ten uwarunkowany jest szeregiem determinant i zjawisk zachodzących na różnych poziomach. Stwierdzono, że najbardziej zbliżone pod względem zakresu, stopnia oraz charakteru przekształceń są osiedla w Polsce oraz Republice Czeskiej. Odmiennie uwarunkowania oraz specyfika transformacji ustrojowej w obszarze byłego NRD spowodowała, że przekształcenia zachodzące w osiedlach wschodnioniemieckich przyjmują nieco inny charakter.

Praca zakończona została oceną transformacji wielkich osiedli mieszkaniowych, które omówiono w podziale na dominujące kategorie i kierunki zachodzących zmian. Zaprezentowano wnioski i podsumowano pracę.